

Tanulmányok, közlemények

PACH ZSIGMOND PÁL

Magyarország nyugati gyapjúsövet-behozatala a XV. és a XVI. század közepén

Nyugati külkereskedelmünk XV–XVI. századi kiterjedt problémaköréből¹ egyetlen kérdést kívánunk ez alkalommal érinteni: Magyarország nyugati posztóbehozatalát² vizsgáljuk meg (hasonlítjuk össze) a XV. század közepén és a XVI. század közepén.

A két időpont megválasztását a forrásadottságok indokolják. A magyar külkereskedelem régebbi történetének legfontosabb forrásai, a harmincadkönyvek³ közül, mint ismeretes, csak kevés maradt korunkra. Szerencsés módon fennmaradt azonban az 1457–58 pénzügyi évből⁴ a nyugati irányú külkereskedelmi forgalomban kiemelkedő szerepet játszó Pozsony harmincadkönyve, — az 1542 naptári évből pedig Pozsonynak, fiókjainak és egyéb, összesen 19 nyugati határszéli harmincadhivatalnak a naplói. A pozsonyi harmincadkönyvet Kováts F. már századunk elején tüzetes statisztikai feldolgozás tárgyává tette;⁵ az 1542 évi harmincadnaplót Ember Gy. a közelmúltban tárta és dolgozta fel.⁶

A történetkutatás nem térhet ki ama feladat elől, hogy a két forrás (forráscsoport) nyújtotta számszerű adatokat összehasonlító elemzés alá vonja — még akkor sem, ha az 1457–58 évi adatok kizárólag Pozsonyra vonatkoznak, — az 1542 évi adatok viszont a nyugati határszél harmincadhivatalainak egész sorára, Soprontól Pozsonyon át Szakolcáig, a külkereskedelmi forgalomban különböző súllyal résztvevő harmincadhelyekre. Nem térhet ki e feladat elől annál kevésbé, mivel a két adatesoport között nemcsak hasonlóságok, hanem meglepő különbségek is mutatkoznak.

Ezúttal csupán a behozatalra korlátozva figyelmünket, a legfőbb hasonlóságot abban jelölhetjük meg, hogy az 1457–58 évi pozsonyi import 78,76⁰/₀-át, az 1542 évi nyugati importnak pedig 68,67⁰/₀-át szövöttárúk (főként posztó, emellett vászon és ruhanemű) tették ki. A textilárúk kiemelkedő részesedése

¹ Zs. P. Pach: The Role of East-Central Europe in International Trade (16th and 17th centuries). Etudes historiques, Bp. 1970. 224–258. l.

² A „posztó” kifejezést abban a szélesebb értelemben alkalmazzuk, amely megfelel az egykorú és későbbi magyar szóhasználatnak: nemesak régi, „igazi” posztóféléket, hanem újabb, technológiai szempontból nem posztó jellegű gyapjúsövet-fajtákat is posztónak neveztek. — Vö. Endrei W.: Középkori angol textil-importunk gyapjúsövetei. Századok, 1970. 2. sz. 288–290. l.

³ A harmincadnak mint külkereskedelmi értékvmának a kialakulásáról Domanovszky S.: A harmincadvám eredete. Bp. 1916.

⁴ 1457 április végétől 1458 április végéig.

⁵ Kováts F.: Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján. Történet-statisztikai tanulmány. Bp. 1902.

⁶ Ember Gy.: Magyarország XVI. századi külkereskedelmének történetéhez. Századok, 1961. 1. sz. 1–46. l.

volt a XV. század közepén és maradt a XVI. század közepén is Magyarország nyugati behozatalának fő jellemzője.

Meglepő eltérésre bukkanunk viszont, ismét csak a behozatalnál maradva, ha nem százalékarányokat, hanem abszolút számokat vetünk egybe. Az 1457—58 évi pozsonyi harmincadkönyv több mint 166 000 forint vámértékű importot, ezen belül csaknem 100 000 forint értékű, *több mint 15 000 véget kitevő posztóimportot*, összesen 130 000 forintot meghaladó textiláru-behozatalt tüntetett fel; az 1542 évi harmincadkönyvek viszont csak 141 000 forint vámértékű importot, ezen belül 56 000 forint körüli értékű, *mintegy 11 000 véget számláló posztóimportot*, összesen kb. 97 000 forintra rúgó textilbehozatalt regisztráltak. Más szóval (csupán a posztóforgalmat emelve ki): a nyugati határszél 19 harmincadhelyének (köztük Pozsonynak) 1542 évi együttes posztóimportja lényegesen alatta maradt annak a posztóbehozatalnak, amelyet az 1457—58 pénzügyi évben egyedül Pozsony bonyolított le.

Felmerül a kérdés: vajon csupán az 1457—58 év behozatali szempontból különlegesen kedvező körülményeinek egyfelől, az 1542 év különlegesen kedvezőtlen körülményeinek, háborús viszonyainak, „válság-situációjának”⁷ másfelől, kell-e betudnunk a nyugati posztóimport mennyiségének ezt a meglepő eltérését, avagy a „short term fluctuation”-ok mögött hosszabb távon ható változások nyomait is kitapinthatjuk: olyan változások jeleit, amelyek a XV. század közepe és a XVI. század közepe között Magyarország nyugati posztóbehozatalának szerkezetében bekövetkeztek.

1.

Az 1457—58 évi pozsonyi harmincadkönyv azt az állapotot tükrözte, amikor a Németalföldről Aachenen, Kölnön, Frankfurt am Main-en, Nürnbergben át haladó út volt a nyugatról kelet felé irányuló európai posztókereskedelem legfőbb szárazföldi útvonala,⁸ s ennek egyik fontos elágazása: a Regensburgtól Ausztrián át Pozsony felé tartó *dunai útvonala* Magyarország nyugati posztóbehozatalának fő útja.⁹ Ennek a helyzetnek felelt meg a pozsonyi posztóimport összetétele: 15 139 végből 9296 vég, tehát 61,40% nyugat-, ill. nyugat-közép-európai — angol, németalföldi, alsó-rajnai, délnémet, valamint itáliai — eredetű volt. Ezen belül az alsó-rajnai gyártmányok értek el kiemelkedő részesedést: aacheni és kölni posztóból egymagukban 5858 vég került behozatalra: csaknem pontosan annyi, mint kelet-közép-európai — cseh-morvaországi és sziléziai — fajtákból összesen (5843 vég).¹⁰

A dunai útvonalon azonban, amely a délnémet városokból Bécsen és Pozsonyon át vitt Magyarországra, a forgalom már az 1450-es évek legvégén zuhanásszerűen csökkent, s az ausztriai beharcok és pénzromlás, majd III. Frigyes császár és Mátyás király ellenségeskedésének körülményei között,

⁷ Erste Tagung des Seminars für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Philipps-Universität zu Marburg an der Lahn, 1967. Diskussionsprotokoll. 23—26. l.

⁸ Fr. Graus: Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts. Historica, II. Praha. 1960. 85, 97. l.

⁹ Kováts F.: A magyar arany világtörténeti jelentősége és kereskedelmi összeköttetések a nyugattal a középkorban. Történeti Szemle, 1922. 136—137. l.; Pleidell A.: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Bp. 1925. 76. l.; O. Brunner: Die Finanzen der Stadt Wien von den Anfängen bis ins 16. Jahrhundert. Wien. 1929. 9. l.

¹⁰ Kováts: i. m. (1902) 106—111. l.

csaknem a század végéig igen korlátozott maradt. A pozsonyi harmincad bevétele, amely 1456—57-ben 8399, 1457—58-ban pedig 6854 forintra rúgott, már 1458—59-ben 3321 forintra esett vissza, 1459—60-ban pedig egyenesen 479, 1460—61-ben 794 forintra zuhant.¹¹ A bécsi vámbevételek, amelyek az 1455—1459 évek átlagában 2436 fontot tettek ki, az 1460—1464 évek átlagában már csupán 1266 fontot értek el és nagyjában ezen a szinten mozogtak az 1470—80-as években is.¹²

A dunai út forgalma csak a XV. század utolsó évtizedétől kezdve élénkült meg újra, s vált ismét egyik fő csatornájává a nyugat-közép-európai, kivált pedig a délnémet textiliák kelet felé áramlásának. Linz vásárain 1496-, 1498- és 1499-ben évente 5—6000 vég posztót bocsátottak piacra, mintegy a felét délnémet, elsősorban nürnbergi kereskedők, — valószínűleg túlnyomóan az ausztriai fogyasztás céljára.¹³ A Magyarországnak szánt árut tovább vitték Bécsbe, amelynek vámbevételei az 1495—1499 években — 2402 fonttal — már megközelítették a századközép átlagát.¹⁴ A következő állomás, Pozsony harmincadát 1494—95-ben már ismét 5000 forintért adták bérbé (Sopronéval együtt),¹⁵ s behozatalának több mint 3/4-ét — az 1495—96 évi harmincadkönyv szerint — ismét a textilárúk tették ki.¹⁶

A XVI. század első évtizedeiben folytatódott a dunai útvonal forgalmának élénkülése: a bécsi vámjövedelem az 1520-as években már megközelítette vagy meghaladta a 3500 fontot; a pozsonyi harmincad jövedelmét pedig 1523 körül 6000 forintra becsülték.¹⁷ Egybeesett ez Nürnberg szövőiparának 1520 és 1530 között mutatkozó fellendülésével, amely jórészt éppen a kedvező magyarországi piaci lehetőségekkel függött össze;¹⁸ ezeket a délnémet textilkereskedelem elsősorban Bécsen át használta ki, de — amint az Ausztriában gyökeret vert délnémet kereskedőház: a Funck-cég számadáskönyvei tanúsítják — Bécsújhelyen keresztül is. Az utóbbi útvonal szállított áru persze nem a pozsonyi, hanem a soproni harmincadon került elvámolásra; 1524 és 1539 között Funck adószainak majdnem 1/3-a soproni és kőszegi lakos volt, s így Bécsújhely bizonyult e nyugat-dunántúli körzet legfőbb közvetítőjének délnémet textilárukban.¹⁹

¹¹ Kováts F.: Korakapitalisztikus gazdasági válság Magyarországon I. Mátyás király uralkodása alatt. Emlékkönyv Mahler Ede 80. születésnapjára. Bp. 1937. 187. l.

¹² Fr. Engel-Janosi: Zur Geschichte der Wiener Kaufmannschaft von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien, VI. Wien. 1926. 59. l. — Részletezést és kiegészítéseket nyújt (némi eltérésekkel) Brunner: i. m. 119. l. — A bécsi vám persze nemcsak a nyugat-kelet irányú, hanem a dél-észak irányú (itáliai) forgalom után is jövedelmezett.

¹³ Th. Mayer: Der auswärtige Handel des Herzogtums Österreich im Mittelalter. Innsbruck. 1909. 157—160. l.

¹⁴ Engel-Janosi: i. m. 59. l.; Brunner: i. m. 120. l.

¹⁵ J. Chr. von Engel: Geschichte des ungrischen Reiches und seiner Nebenländer. Halle, 1797. I. Einleitung, 127. l. alapján Kubinyi A.: Budai kereskedők udvari szállításai a Jagellókorban. Budapest régiségei, XIX. Bp. 1959. 102. l.

¹⁶ Kováts: i. m. (1922) 126. l.

¹⁷ Engel-Janosi: i. m. 59. l.; Brunner: i. m. 120., 126. l.; L. von Schödius: Etwas über den Zustand der ungrischen Finanzen im Anfange des XVI. Jahrhunderts. Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur, III. Pesth. 1803. 101. l. alapján Kubinyi: i. m. 102. l.

¹⁸ I. Bog: Wachstumsprobleme der oberdeutschen Wirtschaft 1540—1618. Forschungen zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 10. Stuttgart. 1968. 72—75. l.

¹⁹ O. Pickl: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Die Gewölberegister der Wiener Neustädter Firma Alexius Funck (1516 bis ca. 1538) und verwandtes Material zur Geschichte des steirischen Handels im 15/16. Jahrhundert. Graz. 1966; vö. Engel-Janosi: i. m. 36, 53—55. l.

A délnémet termékek előretörése jellemzi az 1542 évi harmincadkönyvekben regisztrált posztóimport — 9608 vég és 47 bála, összesen kb. 11 000 vég — összetételét is. A nyugat- és nyugat-közép-európai fajtákon belül az alsó-rajnai gyártmányok kiemelkedő aránya — amelyet az 1457—58 évi pozsonyi behozatalban figyeltünk meg — eltűnt (aacheni posztó csak 1 bálával szerepel, kölni egyáltalán nem), hogy helyet adjon a felső-rajnai és délnémet (közöttük elsősorban nürnbergi) áruknak, amelyek 2463 véggel és 15 bálával, az 1542 évi harmincadkönyvekben foglalt importnak kb. 26⁰/₀-át tették ki. Ennél is fontosabb változást jelez azonban a kelet-közép-európai készítmények hányadának megnövekedése. A nyugat- és nyugat-közép-európai posztófajták részesedése, amely 1457—58-ban 61,4⁰/₀-ot, 1542-ben már legfeljebb 41—42⁰/₀-ot ért el; a cseh-morvaországi és sziléziai (közöttük első helyen boroszlói) áruk aránya viszont 38,6⁰/₀-ról — 6396 véggel és 4 bálával — az import 58—59⁰/₀-ára emelkedett.²⁰

Magyarország nyugati posztóbehozatalának súlypontja tehát — a nyugat-európai textilipar fontos új termékeinek megjelenése²¹ és a délnémet áruk jelentékeny importja mellett is — 1542-ben már a morvaországi és sziléziai készítményekre tolódott át.²²

Ha a nyugat-, ill. nyugat-közép-európai posztóimport túlsúlyának a dunai behozatali útvonal uralkodó helyzete felelt meg, a morvaországi és sziléziai szövetfajták térhódítása — bár behozataluk Pozsonyon át is tekintélyes méreteket öltött — szükségképpen megnövelte a Dunától északra fekvő kereskedelmi utak jelentőségét a magyarországi textilimportban.

2.

A Dunától északra eső kereskedelmi útvonalak közül először a *morvaországi útra* kell tekintenünk, amelynek szabályozása és kedvezményezése a XIV. század harmincas éveiben még azt a célt szolgálta, hogy a flandriai, Rajna-vidéki és délnémet kereskedők számára, Bécs 1312-ben felelevenített és hatályba léptetett árumegállítási jogának²³ megkerülésével, nyugat-északnyugat felől: Cseh- és Morvaországon át, Prága és Brünn érintésével, majd pedig nem Pozsonyon, hanem Holicson (Újvár), Sasváron és Nagyszombaton át biztosítson összeköttetést a magyar fővárossal.²⁴ Ha a huszita háborúk során ez az összeköttetés meg is szakadt, annál fontosabbá vált a Frigyes és Mátyás közötti harcok idején, amikor viszont nemcsak Nürnberg és más délnémet városok, hanem még Salzburg

²⁰ A számításokat az 1542 évi harmincadkönyvek feldolgozásának eddig közzé nem tett adatai alapján végeztük, amelyeket *Ember Gy.* volt szíves rendelkezésünkre bocsátani. Előzékenységét ez úton is köszönjük.

²¹ Lásd alább a 36. jegyzetet.

²² Ezt a megállapítást — két-három évtizeddel későbbi időpontra — a hódoltsági terület nyugati áruimportját megvilágító török források is alátámasztják. A váci török vámállomáson 1563. július 22. és 1564. március 9. között összesen 3797 vég posztót hoztak be; ebből 2989 vég volt morvaországi és sziléziai termék. Budán 1571-ben összesen 4220 vég nyugati eredetű posztót vámoztak el; ezen belül 2828 véget tett ki a sziléziai és morva áru. — *Káldy-Nagy Gy.*: Statisztikai adatok a török hódoltsági terület nyugat felé irányuló áruforgalmáról 1560—1564-ben. *Történeti Statisztikai Évkönyv* 1965—66, Bp. 1968. 38—39. l.; *Fekete L.*—*Káldy-Nagy Gy.*: Budai török számadáskönyvek 1550—1580. Budapest, 1962. 577. l.

²³ *J. A. Tomaschek*: Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien. I. Wien, 1877. 88—89. l.

²⁴ *Pór A.*: Külkereskedelmünk fellendülése a XIV. században. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1903. 433—435. l.; *Domanoosky*: i. m. 8—10. l.; *Pleidell*: i. m. 36—41. l.; *Graus*: i. m. 84, 90, 98, 103. l.

is Prágán, illetve Brünnön keresztül keresett kapcsolatot Magyarországgal.²⁵ A XVI. század első évtizedeire ugyan ezt a „kerülő út” funkcióját a morvaországi útvonal már elvesztette — hiszen helyreállt a Duna-menti közvetlen forgalom, amit Bécs árumegállító jogának megszüntetése is elősegített²⁶ —, külkereskedelmi jelentősége azonban korántsem hanyatlott le. A morvaországi határ a magyar kivitelben, nevezetesen a marhaexportban, éppen ebben az időben jutott igen számottevő részesedéshez;²⁷ de nem tekinthetünk el bizonyos szerepétől a behozatalban, jelesen a cseh-morva szövetek importjában sem, — jóllehet az 1542 évből fennmaradt harmincadnaplók a morvaországi útvonal harmincadhelyein: Holicson, Sasváron és Nagyszombatban, valamint az ugyancsak a nagyszombati harmincadesoporthoz tartozó Szokolcán és az attól már önállósult Szempcen csak kivételi tételeket tüntetnek fel, behozatalt nem említnek.²⁸

Tekintetbe kell vennünk azonban, hogy a szóban forgó harmincadok jövedelmén a magyar kamara ez időben zálogbirtokossal osztozott; Thurzó Elekkel, az ország egyik leggazdagabb főúrával; a fennmaradt harmincadnaplók pedig a királyi harmincadosok naplói, amelyek csupán a kamara részére behajtott vámokat regisztrálták.²⁹ Egy 1545-ből származó királyi rendelet tájékoztatást nyújt arról, hogyan történt az osztozkodás a megelőző években az ilyen „inscribált” harmincadhelyek jövedelmén: a kivétel után szedett vámból a király 50%-tól 100%-ig terjedő részt kapott; a behozott áruk egész vámja viszont többnyire a zálogbirtokost illette.³⁰ A nagyszombati harmincadesoport 1542-ből fennmaradt naplóiban tehát feltehetően nem azért szerepelnek kizárólag kiviteli tételek, mert ezeken a helyeken keresztül nem folyt behozatal, hanem azért, mert a behozatal nem került feljegyzésre a királyi harmincadosok naplóiban, hiszen annak teljes vámját a zálogbirtokos hivatalnokai hajtották be.

3.

A morvaországi útvonalnál nagyobb figyelmet kell szentelnünk a behozatal tekintetében a *sziléziai kereskedelmi útnak*, amely észak-északnyugati irányban tartott Magyarország felé. Az útvonal jelentőségét a kivittelt illetően mindennek előtt a Fuggerek rézexportja biztosította a XV. század legvégén és a XVI. század

²⁵ Mayer: i. m. 53, 74, 122, 147. l.; Krejcsi F.: A buda—prágai országút a XV. században. Történelmi Tár, 1894. 176. l.; H. Schenk: Nürnberg und Prag. Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens, 46. Wiesbaden. 1969. 169—170. l.

²⁶ Bécs árumegállítási jogának Mátyás által történt megszüntetését Miksa megerősítette. — Mayer: i. m. 161—162. l.; Brunner: i. m. 19. l.

²⁷ Lásd pl. Takáts S.: Az auspitz (pusztapécsi) magyar marhavásárok régi kiváltságlevelei. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1905. 228. l. — 1539-ben és 1540-ben (bár ezek az évek 1542-nél is kedvezőlenebbek voltak) a szempei harmincadon 7200, ill. 7344 darab, 1540-ben a nagyszombati harmincadon 5396 darab ökröt vámoztak el; 1542-ben már Szempcen 15 513, Nagyszombatban 8678 darabot. — Acsády I.: Közgazdasági állapotaink a XVI. és XVII. században. Bp. 1889. 61. l.; Ember Gy.: Külkereskedelmünk történetéhez a XVI. században. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztályának Közleményei, VIII. 4. 1958. 337. l.

²⁸ Ember: i. m. (1958) 325, 335. l.

²⁹ Ugyanott, 322—323. l. — A szokolcai harmincad már 1523 körül zálogban volt; erre való utalással jövedelme kinaradt a királyi bevételek előirányzatából. — Schedius: i. m. 101. l.

³⁰ Acsády I.: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526—64. Bp. 1888. 133—134. l.

első évtizedeiben;³¹ de egyidejűleg az import, főként a textilárak behozatali forgalma is megélenkült ezen az ún. felső úton,³² amely Boroszló és Teschen felől haladva, a Jablunkai-hágon át, azokba a — trencsényi főharmincadhoz tartozó — Vág-völgyi vámhelyekbe torkollott, amelyek 1542-ben ugyancsak Thurzó Elek zálogbirtokában voltak,³³ de ez évi harmincadkönyveik a jövedelmükön osztozó egyik fél részéről sem maradtak ránk. Fennmaradtak azonban e vámhelyek egyikének, a zsolnai harmincadnak — az akkori másod-zálogbirtokosok, Kosztka Miklós és Péter részére készült — néhány évvel korábbi lajstromai: 1529-től 1537-ig töredékesen, köztük az 1530 évi hiánytalanul. Eszerint ebben az esztendőben legalább 1312 vég és 38 bála, összesen mintegy 2400 vég, 1531-ben pedig, csupán háromnegyed év alatt, legalább 663 vég és 131 bála, összesen mintegy 4500 vég külföldi gyapjúszövetet hoztak be Magyarországra ez egyetlen harmincadállomáson át,³⁴ — ami az (1542 évi harmincadnaplókban nem szereplő) észak-északnyugati textilimportnak a nagyságrendjét legalább részlegesen megvilágítja.

A „felső út” növekvő forgalma a textilipar és -kereskedelem új jelenségeivel, a nagy értékű régi posztófajtákkal szemben a közepes és olcsó minőségű újabb gyapjútermékek iránti kereslet kiszélesedésével függött össze. A németalföldi és angol szövőipar új ágazatainak termékei betörték Közép-Európába,³⁵ eljutottak a magyarországi piacra is.³⁶ De ezeket a „modern típusú” fejlődési tendenciákat egyes német városok, sőt kelet-közép-európai körzetek is követték: nemcsak közvetítették a nyugat-európai árukat, hanem azokkal konkurrálva, saját textiliparukat is fejlesztették, főként éppen az olcsóbb, versenyképes

³¹ Az útvonalról *Wenzel G.*: Okmánytár a Fuggerek magyarországi nagykereskedése és rézvállalatának történetéhez. Történelmi Tár, 1882. 632—634. l.; *E. Koch*: Das Hütten- und Hammerwerk der Fugger zu Hohenkirchen bei Georgenthal in Thüringen 1495—1549. Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge, XXVI. Jena, 1926. 308—309. l.

³² *H. Wendt*: Schlesien und der Orient. Ein geschichtlicher Rückblick. Breslau, 1916. 51—61. l.; *Engel-Janosi*: i. m. 48. l.

³³ *Ácsády*: i. m. (1888) 134. l.; *Ember*: i. m. (1958) 322. l. — A trencsényi harmincadjövédelmeket a szakolcaihoz hasonló okból mellőzte a királyi bevételek 1523 körüli előirányzata. — *Schedius*: i. m. 101. l. — Az idézett 1545 évi királyi rendeletről kiderül viszont, hogy ez idő tájt már a trencsényi harmincadesport jövedelmein is osztozkodott a zálogbirtokos a kamarával.

³⁴ *P. Horváth*: Príspevok k obchodným stykom Slovenska so Šľežskom a Moravou v prvej polovici 16. stor. Historické štúdie, XI. Bratislava, 1966. 168, 187, 189. l.

³⁵ *H. Pirenne*: Une crise industrielle au XVIe siècle. La draperie urbaine et la „nouvelle draperie” en Flandre. Bulletin de la Classe des lettres de l'Académie royale de Belgique, V. Bruxelles, 1905. 490—521. l.; *H. Heaton*, The Yorkshire Woollen and Worsted Industries. From the earliest times up to the Industrial Revolution. Oxford, 1920. 68—88. l.; *E. Coornaert*: Une centre industriel d'autrefois. La draperie-sayetterie d'Hondschoote XIVe—XVIIIe siècles. Paris, 1930. 10—21, 244—246. l.; *D. C. Coleman*: An Innovation and its Diffusion: the „New Draperies”. The Economic History Review, 2nd Ser., Vol. XXII. No. 3. 1969. 419—422. l.

³⁶ Az újabb, olcsóbb minőségű gyapjúkelmék közül, amelyek a régi, „igazi” posztófajtáktól mintegy átmenetet képeztek a szorosabb értelemben vett „New Drapery”-termékekhez, különösen az angol „kersey”-(kersie-) szövetek találtak élenkilő keresletre a kelet-közép-európai piacokon a XVI. század folyamán. 1457—58-ban csupán 3 vég „kirsing”-et vámoltak el Pozsonyban; az 1542 évi harmincadkönyvek viszont már 272 vég, az 1563—64 évi váci török vámelszámolások (7 1/2 hónap alatt) 520 vég, az 1571 évi budai török vámnaplók pedig 1128 vég „karasia”-szövetet tüntettek fel az importált textilárak között. — Egyéb forrásaink is, amelyek a morvaországi és sziléziai termékek forgalmáról tájékoztatnak, mellettük szinte mindig említést tesznek karasiáról is. Ára magasabb volt ugyan amazokénál, de így is az olcsóbb, szélesebb fogyasztói rétegek által elérhető szövetfajták közé tartozott; ezért tudta megvetni lábát, állni a versenyt a kelet-közép-európai piacokon.

szélesebb fogyasztópiacra szánt szövetfajták termelése terén.³⁷ Míg Bécs és a nyugat-magyarországi városok (Pozsony, Sopron) nem tudtak az iparfejlődés ez új irányzatába bekapcsolódni: az iparosodás megtorpanásának és a reagrarizálódásnak a jeleit mutatták már a XV. század utolsó, a XVI. század első évtizedeiben,³⁸ addig éppen Szilézia középső és alsó részein — kivált Görlitzben —, valamint Morvaország északi és délnyugati városaiban — így Iglau-ban — figyelhetünk meg egyidejűleg ilyen irányú jelentős előrehaladást, amely leküzdötte az időleges visszaeséseket.³⁹ A sziléziai, valamint morvaországi közepes és olcsó minőségű gyapjúszövetek — mint láttuk — az 1542 évi naplók felölelte nyugati határszéli vámbhelyeken lebonyolított importban is kiemelkedő helyet foglaltak el; az észak-északnyugati forgalomnak pedig döntő zömét tették: a mintegy 2400 véget számláló 1530 évi zsolnai behozatalból 925 vég volt morvaországi és több mint 1000 vég (30 bála és 172 vég) sziléziai (görlitzi) szövet, — míg a nyugat-európai és német áruk csak kisebb tételekkel voltak képviselve: a „lundis” (londoni) 66 véggel, az aacheni 3 bálával és 15 véggel, a nürnbergi 5 bálával.⁴⁰

Zsolna behozatali forgalma a század közepén is élénk volt. „Rendkívül keresett, népes kereskedelmi út vezet innét... Sziléziába és Morvába” — jelentették 1560-ban a harmincadosok elleni vizsgálat lefolytatására kiküldött biztosok a zsolnai harmincadról, s az import fő tételeként továbbra is a posztót nevezték meg.⁴¹

4.

Sőt, tovább kell mennünk keleti irányban: a sziléziai és morvaországi közepes és olcsó minőségű szövetfajták nemcsak északnyugat, hanem észak felől: *Lengyelországon át* is utat találtak a magyarországi piacra, — főképp a nemzetközi kereskedelemben oly fontos szerepre emelkedő Boroszló—Krakkó útvonalon,⁴² innen pedig Bochnián, Szandecen, majd a szepesi városokon, ill. Bártfán és Eperjesen át Kassára.⁴³ A Krakkó és Kassa közötti forgalomban a kivitelnek a felső-magyarországi (kelet-szlovákiai) bányavárosok reze, Kassa-

³⁷ *Wendt*: i. m. 31. l.; *Graus*: i. m. 85. l.; *Székely Gy.*: A németalföldi és az angol posztó fajtáinak elterjedése a XIII—XVII. századi Közép-Európában. Századok, 1968. 1—2. sz. 12. l.

³⁸ *Mayer*: i. m. 111—112. l.; *Engel-Janosi*: i. m. 41—42. l.; *Szücs J.*: Városok és kézművészség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955. 123. sköv. l.

³⁹ *Wendt*: i. m. 15, 61. l.; *Horváth*: i. m. 173—174. l.; *J. Janaček*: Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Praha. 1961. 41—47. l. *J. Marek*: Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století. Praha, 1965. 136—138. l.

⁴⁰ *Horváth*: i. m. 187—189. l.— Zsolna mellett figyelembe kell vennünk a trencsényi harmincadosport többi Vág-völgyi harmincadhelyeit is, amelyek Sziléziából és Morvaországból jövő importot vánoltak el. 1500—1505-ben Trencsént tekintették a boroszlói áruk fő átmenő állomásának. Maguk a trencsényi kereskedők 1530-ban 108, 1532-ben 112, 1536-ban 229 vég morva posztót hoztak be helybeli harmincadon.

⁴¹ *Takáts S.*: A harmincadosok elleni vizsgálat 1560-ban. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1899. 252. l.

⁴² *St. Kutrzeba*: Handel Krakowa w wiekach śriednich na tle stosunków handlowych Polski. Kraków. 1903. 12—13. l.; *Wendt*: i. m. 20—21. l.

⁴³ *Divély A.*: Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal főleg a XVI—XVII. században. Bp. 1905. 21—23. l.; *Gárdonyi A.*: Felső-Magyarország kereskedelmi útjai a középkorban. Közgazdasági Szemle, 1908. 19—20. l.; *Domanovszky S.*: A szepesi városok árumegállító joga. Lőcse és Késmárk küzdelme az árumegállítáért 1358—1570. Rp. 1922. 5—6., 12—14. l.

vidék és a Hegyalja bora, a behozatalnak a textiliák, valamint a tengeri hal voltak a fő cikkei.⁴⁴ A kassai kereskedőtársaság — amely szövöttárukat kizárólag krakkói nagykereskedőknél szerzett be — 1501 és 1504 között nyugat-európai (angol, flandriai, alsó-rajnai) fajták mellett sziléziai (görllitzi) posztót is áruba bocsátott, ill. közvetített Debrecen és Nagyvárad vásárait.⁴⁵ Főként a Krakkó—Kassa—Nagyvárad vonalon jutottak el a nyugati, valamint sziléziai és morvaországi gyapjúszővetek Erdélybe, s részben innen is tovább, a Havasalföldre.⁴⁶

A lengyelországi útvonal forgalma olyan vámhelyeken — a kassai főharmincadon és fiókjain⁴⁷ — haladt át, amelyekre az 1542 évből fennmaradt harmincadnaplók éppúgy nem terjednek ki, mint a sziléziai útvonalat ellenőrző Vág-völgyi harmincadokra. A forgalom méreteire a századforduló körül az az oklevél vet fényt, amely szerint a kassai hivatalt és fiókjait Kassa városa az 1494—95 évben 5000 forintért vette bérbe⁴⁸ — tehát ugyanakkora összegért, amely ugyanabban a pénzügyi évben a pozsonyi és soproni harmincad együttes bértétele volt —, a forgalom áruösszetételére pedig a csoport egyik fiókhelyének, nevezetesen Bártfának az 1504—1507 évekből reánkmaradt vámkönyvei. Utóbbiak a textiliák kiemelkedő — 79⁰/₀-os — részesedését, egyben a kelet-közép-európai szövETFajták döntő túlsúlyát mutatják a behozatalban: az 1361 végre rúgó (átlagos) évi importból 1336 véget morvaországi és sziléziai középminőségű és olcsó termékek tettek ki, s a nyugat-európai és alsó-rajnai áru csak csekély tételekkel szerepelt.⁴⁹ Hogy pedig az északi import a század közepén is jelentős méretű volt, az 1542 évi harmincadnaplónál alig másfél évtizeddel későbbi harmincadszámadással tudjuk igazolni. Eszerint 1555-ben csupán magának Kassa városának a polgárai Lengyelországból — túlnyomóan éppen Bártfán át — lebonyolított behozataluk után 2672 forint 31 1/2 dénár vámot róttak le:⁵⁰ elég tekinté-

⁴⁴ *Kutrzeba*: i. m. 24. l.; *E. Fügedi*: Kaschau, eine osteuropäische Handelsstadt am Ende des 15. Jahrhunderts. *Studia Slavica Acad. Sci. Hung.*, 1956. 208. l.; *J. M. Malecki*: Die Wandlungen im Krakauer und polnischen Handel zur Zeit der Türkenkriege des 16. und 17. Jahrhunderts. Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Hg. von *O. Pickl*. Graz. 1971. 145. l.

⁴⁵ *Kerekes Gy.*: A kassai kereskedelmi társaság följegyzései 1502 és 1503. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1902. 108. l.; *O. R. Halaga*: Kaufleute und Handelsgüter der Hanse im Karpatengebiet. *Hansische Geschichtsblätter*, 85. Köln—Graz. 1967. 83. l.

⁴⁶ *Wendt*: i. m. 63—64. l.; *Fr. Kavka*: Český a slovenský obchod s textilními výrobky v rumunských zemích (do pol. 17. stol.). *Sborník historický*, V. Praha, 1957. 113. l.; *M. P. Dan*: Le commerce de la Transylvanie avec la Pologne au XVIe siècle. *Revue Roumaine d'Histoire*, VIII. Bucarest, 1969. 632—633. l.

⁴⁷ Az 1498 : 34. tc. szerint Lőcse, Késmárk, Lubló, Bártfa, Sztropkó és Homonna voltak Kassa fiókjai. 1557—58-ban ezeken kívül Eperjesen is működött már harmincadhivatal. — *Vö. Acsády*: i. m. (1888) 140. l.; *Divéky*: i. m. 40. l.; *Domanovszky*: i. m. (1922) 129—131. l.

⁴⁸ *Történelmi Tár*, 1889. 591—592. l. — Ha tekintetbe vesszük, hogy a bérösszeg 1494—95-ben 5000 forintra rúgott, továbbá, hogy 1555-ben csupán magának Kassa városának a polgárai 3590 forint 91 1/2 dénár harmincadot fizettek — ebből Lengyelországból való behozataluk után 2672 forint 31 1/2 dénárt (lásd alantabb az 50. jegyzetet), — akkor a kassai harmincad jövedelmeként 1523 körül előirányzott 800 forintot irreálisan alacsonynak kell tartanunk, vagy sajátos körülményeknek betudnunk. — *Schedius*: i. m. 101. l.

⁴⁹ *Fügedi E.*: Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. *Agrártörténelmi Szemle*, 1969. 7. l.

⁵⁰ *Kemény L.*: A kassai harmincad története a XVI. század végéig. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1894. 308. l. — *Vö.* a kassai polgárok által 1558 második évnegyedében fizetett harmincaddal: *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1896. 214. l.; 1902. 187. l. — Az utóbbi adatok azért érdemelnek figyelmet, mert a Lengyelországból való behozatal mellett már számottevő ausztriai, Pozsonyon át eszközölt importot is regisztráltak. Ez mintegy előrevetíti azt a későbbi

lyes összeget, — kivált ha meggondoljuk, hogy 1542-ben a nyugati határszél harmincadhelyeinek összes importja nem többet, mint 6761 forint vámbevételt hozott,⁵¹ és ha figyelembe vesszük, hogy Kassa város polgárai, régi kedvezményük értelmében, csupán félharmincad fizetésére voltak kötelezve.⁵² Jóllehet ez a forgalom a vámjövédelmet csak behozatal és kivitel szerint részletezi, és a forgalom áruösszetételéről nem ad felvilágosítást, joggal feltételezhetjük, hogy a behozatal utáni bevételek elsősorban textilárúk harmincadából adódtak. Hiszen vagy két évtizeddel utóbb, Kalmár Gergely kassai kereskedő krakkói üzletkötéseiről szóló „registumában” is arról tudósít, hogy ott túlnyomórészt posztót — legtöbbször „barazlait” (boroszlóit) — szerzett be;⁵³ s Kassa, Lőcse, Eperjes és Bártfa 1585 évi harmincadnaplói — amelyeknek a feldolgozása most van folyamatban — a behozatalban ugyancsak a gyapjúszövetek — első helyen a sziléziai és morvaországi termékek — kiemelkedő arányáról adnak számot.⁵⁴

A Krakó és Magyarország közötti, régi múltra visszatekintő kereskedelmi kapcsolatot a XVI. század derekán is szoros maradt; „az krakaiak nem lehetnek Kassa nélkül”, — olvassuk egy 1558 évi levélben.⁵⁵ Ennek a kapcsolatnak egyik fő funkciója most már abban állott, hogy sziléziai és morvaországi textiliákat közvetítsen Magyarország és Erdély felé.⁵⁶

*

A XV. század közepe és a XVI. század közepe között tehát a nemzetközi textilkereskedelem kelet-közép-európai útvonalhálózatában s ezzel a magyarországi posztóimport útvonalában eltolódások következtek be. A XV. század közepén „Bécs volt... a nyugatról behozott áruk beszerzésének majdnem kizárólagos jellegű, szabadalmas helye, s a bécsi piaccal szemben szinte eltörpült a cseh-morva, sziléziai és lengyel piacoknak jelentősége a nyugat-magyarországi áruforgalomban”.⁵⁷ A XVI. század közepére meggyöngyült a bécsi útvonal uralkodó helyzete Magyarország nyugati importjában, mert megnövekedett — talán a morvaországi, de bizonyosan — a sziléziai és lengyelországi útvonal jelentősége a legfőbb importcikk: a posztó közvetítésében.

(XVI. század végi — XVII. századi) fejleményt, amikor a felső-magyarországi városok kereskedelme a behozatal szempontjából egyre inkább Bécs felé fordult, a bécsi útvonal uralkodó helyzete nyugati külkereskedelmünkben ismét megerősödött, a lengyelországi forgalom (a borkivitteltől eltekintve) lehanyaglott. — Vö. alantabb az 57. jegyzettel.

⁵¹ *Ember*: i. m. (1958) 335. l.

⁵² A kassai polgárok félharmincad-mentessége a még V. Lászlótól 1454-ben nyert kiváltságra ment vissza, amelyet Mátyás 1464-ben, Ulászló 1500-ban, Miksa 1555-ben megerősített. — *Kemény*: i. m. 304, 307, 309. l.; *Hajnik I.*: Adalékok a magyar kereskedelem történetéhez a vegyes házakbeli királyok alatt. Századok, 1868. 161—162. l.

⁵³ *Kerekes Gy.*: Kalmár Gergely deák registumja kereskedéséről 1574—82. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1903. 72—73. l. — Vö. a kassai szabó-céh 1559 évi limitációjával, amelyben ugyancsak a „brazlai” a leggyakrabban emlegetett szövetfajta. — Történelmi Tár, 1889. 777—780. l.

⁵⁴ *Pákh J.* szíves közlése. — Morva posztó behozataláról Lengyelországon át Lőcsére a XVI. század második felében *P. Horváth*: Obchodné styky Levoče s Poľskom v druhej polovici XVI. storočia. Historické štúdie, I. Bratislava, 1955. 132. l.

⁵⁵ *Kemény L.*: A kassai harmincad 1558-ban és 1597-ben. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1896. 215. l.

⁵⁶ *Matecki*: i. m. 148—149. l. — Vö. *II. Prickler*: Das Volumen des westlichen ungarischen Außenhandels vom 16. Jahrhundert bis 1700. Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Graz. 1971. 140, 143. l.

⁵⁷ *Kovács*: i. m. (1937) 193. l.

Ez az útvonal-eltolódás — amelyet a nyugati határszél 1542-ből fennmaradt harmincadnaplóiban foglalt posztóbehozatalnak az 1457—58 évi pozsonyi behozatalnál alacsonyabb mértéke is tükröz⁵⁸ — részben a politikai fejleményekkel: Buda elestével, a török háborúkkal és hódítással függ össze, amelynek ilyen irányú hatásai külön megvilágítást kívánnak.⁵⁹ Részben a posztóipar és -kereskedelem új fejleményeire, áruösszetételének változására vezethetők vissza. A textilt forgalom súlypontja ugyanis a nagy értékű régi posztófajtákról a közepes és olcsó minőségű újabb gyapjútermékekre tolódott el, — olyan egyszerűbb szövetfajtákra, amelyeknek a termelése egyes, az akkori Magyarországhoz viszonylag közel eső morvaországi és sziléziai körzetekben is jelentős méreteket öltött.

Ж. П. ПАХ

Ввоз шерстяных тканей в Венгрию с Запада в середине XV. и XVI. веков

Резюме

Из важнейших документов истории внешнеторговых сношений Венгрии более раннего периода, так называемых книг таможенных пошлин (харминсадкеньв — пошлина с тридцатой доли товаров), до нас дошло очень немного, а среди них книга таможенных сборов от 1457—1458 гг. города Пожонь, игравшего значительную роль во внешнеторговых оборотах Венгрии с Западом. С 1542 календарного года — книги 19 пограничных таможенных пунктов, в том числе Пожони и ее филиалов. Согласно этим источникам 19 пограничных таможенных пунктов на западной границе Венгрии (включая Пожонь) ввоз сукна в 1542 году (всего 11 000 штук) значительно снизился по сравнению с ввозом сукна в 1457—1458 годами, когда лишь одна Пожонь ввозила 15 139 штук. В статье ставится вопрос: только ли чрезвычайно благоприятным условиям в 1457—58 гг. или, наоборот, чрезвычайно неблагоприятным условиям в 1542 году следует приписывать поразительную разницу в импорте. Автор пришел к следующему заключению:

В период с середины XV века до середины XVI века произошло перемещение торговых путей международного текстильного рынка в Центрально-Восточной Европе, а в связи с этим и путей ввоза сукна в Венгрию. В середине XV века почти единственным городом сосредоточения товаров, привозимых в Венгрию с Запада, была Вена; по сравнению с венским рынком почти на нет сошли роль и значение рынков Чехии и Моравии, Силезии и Польши в венгерской торговле с Западом. К середине XVI века доминирующее значение венского торгового пути в западном импорте Венгрии сильно поколебалось поскольку выросло значение польского и силезского путей в посредничестве основного предмета ввоза: сукна.

Это перемещение торгового пути, которое отражают и зафиксированные в 1542 году в таможенных книгах западной приграничной полосы более низкие цифры ввезенного товара по сравнению с торговым оборотом Пожони в 1457—58 гг., отчасти связано с политическими событиями, турецкими войнами и последовавшим турецким завоеванием; отчасти же может быть объяснено развитием торговли сукном и его производства, изменением номенклатуры ввозимых товаров. А именно тем, что центр тяжести в торговле тканями переносится с давних дорогих видов сукна на новые виды шерстяных тканей, среднего и низкого качества; такие более простые виды тканей, производство которых с течением времени приобрело значительные масштабы в отдельных областях Моравии и Силезии, и ввозились из этих, довольно близких расположенных к Венгрии, мест.

⁵⁸ 1549-től kezdve nagy fellendülés indult meg nyugatra irányuló külkereskedelmünkben, amely azonban túlnyomóan a kivitelben (mindenek előtt a marhakivitelben) mutatkozott. — *Acsády I.*: i. m. (1889) 48—49. l.; *Prickler*: i. m. 134—137. l.

⁵⁹ *Pach*: i. m. 240—241. l.

Zs. P. PACH

LES IMPORTATIONS OCCIDENTALES DE LA HONGRIE EN TISSUS DE LAINE AU MILIEU DU XVe et XVIe SIÈCLES

Résumé

Des sources principales de l'histoire ancienne du commerce extérieur hongrois — les livres dits de la traite —, très peu nous sont parvenues, parmi lesquelles nous avons le livre de la traite des l'année 1457—1458 de la ville de Pozsony jouant un rôle particulièrement marquant dans les échanges avec l'Ouest, ainsi que les journaux des percepteurs de la traite, dans l'année 1542, de Pozsony, de ses comptoirs et d'autres — au total 19 — bureaux de douane sur la frontière occidentale du pays. Il apparaît de ces documents que, en 1542, l'ensemble des importations de draperie des 19 points de douane occidentaux — dont Pozsony — a été de quelque 11 000 pièces, ce qui reste sensiblement en deçà des opérations semblables réalisées par la seule ville de Pozsony en 1457—1458: 15.139 pièces. L'étude pose la question: devons-nous imputer ce décalage étonnant uniquement aux circonstances particulièrement favorables de l'année 1457—1458 d'une part et, d'autre part, à celles tout autant défavorables de l'année 1542? L'auteur arrive aux conclusions suivantes:

Entre le milieu du XVe siècle et celui du XVIe, des changements sont survenus dans le réseau de routes centro-est-européens du commerce international des textiles, en conséquence, dans l'itinéraire des importations de drap de la Hongrie aussi. Au milieu du XVe siècle, Vienne était le marché presque exclusif des articles amenés d'Europe occidentale et l'importance des marchés de Bohême-Moravie, de Silésie et de Pologne était quasi insignifiante dans les échanges de la Hongrie de l'Ouest. Un siècle plus tard cette situation avait changé, le rayonnement du marché viennois était affaibli, parce que — précisément pour la marchandise d'importation principale: les draps — on utilisait toujours plus la route de la Silésie et de la Pologne.

Ce décalage d'itinéraire qui apparaît également au cours de la confrontation des livres de la traite de notre frontière occidentale en 1457—1458 et en 1542, confrontation qui accuse une tendance fléchissante, était en rapport partie avec les événements politiques, partie avec les campagnes et conquêtes du Turc, partie avec les nouveaux aboutissements du commerce, la modification de la liste des marchandises. En effet, axés autrefois sur les draps de grande valeur, les échanges de textiles portaient maintenant sur les nouveaux tissus de laine de moyenne qualité et meilleur marché, tissus plus simples, dont, entre temps, la fabrication s'était sérieusement renforcée dans le périmètre de la Moravie et de la Silésie relativement plus proches de la Hongrie de ce temps.